

Deprem Bölgesi'nde Dom Gruplarına Karşı Anti-Gypsism Projesi Saha Ziyareti Raporu

Bu rapor, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) tarafından desteklenen “Deprem Bölgesi'nde Dom Gruplarına Yönelik Anti-Gypsizm Projesi'nin saha ziyaretlerinde bölgede yaşayan depremzede Domlar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve verileri sunmaktadır. Raporun ilk bölümü projenin amaç ve kapsamını açıklamakta, ikinci bölümü bölgede yaşayan Dom gruplarının yaşam koşulları, durumları hakkında genel bir çerçeve sunmakta, son bölüm saha ziyaretinde yapılan görüşmelerde elde edilen bilgileri ve verileri analiz etmektedir.

1.Projenin Amacı ve Kapsamı

Proje Yürütücüsü: Pınar İpek

Projenin Amacı: Türkiye'de 'çingene' damgası üzerinden ayrımcılığa uğrayan gruplar arasında olan Domlar, 6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremden en fazla etkilenen kırılğan gruplardandır. Bu proje kapsamında depremin etkilediği ve Domların yoğun olarak yaşadığı Hatay, Malatya ve Adıyaman illerinde Domlar' a yönelik ayrımcılık biçimlerinin araştırılması, saha ziyaretleri yapılarak ölçülebilir ve güvenilir veri toplanması amaçlanmış ve bu verilerin gelecekte yapılacak hak temelli izleme faaliyetleri için bir kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

Projenin Kapsadığı İller: Hatay, Malatya, Adıyaman

Proje Hazırlığı ve Veri Toplama Yöntemleri: Araştırma kapsamında öncelikle araştırma konusu ile ilgili bir mevcut durum tespiti yapılmıştır. Araştırmanın yürütüleceği illerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile görüşmeler yapıp Domların depremden sonra yaşadığı sorunlar ve koşullar değerlendirilmiştir. Özellikle Hatay'da faaliyet gösteren Sivil Düşler Derneği üyeleri Erkan Karabulut ve Mehmet Kuyumcu hem Hatay'da hem de Domların yaşadığı depremden etkilenen diğer bölgeler hakkında kendi yaptıkları çalışmalarda edindikleri bilgileri paylaşmışlardır. Bu görüşmeler ışığında, Hatay, Malatya ve Adıyaman'da gerçekleştirilecek saha ziyaretlerinde kullanılmak üzere Roman Hakları Derneği çalışanı ve insan hakları alanında akademik çalışmalar yürüten araştırmacı Emrah Denizhan'ın danışmanlığında yarı-yapılandırılmış bir anket formu hazırlanmıştır. 6-16 Haziran 2023 tarihleri arasında belirlenen illerde Domların yoğun yaşadığı mahallelere saha ziyareti

yapılmıştır. Bu saha ziyaretlerinde depremden etkilenen kişilere yöneltilecek soruların yer aldığı yarı-yapılandırılmış bir anket formunda kişinin kendisini nasıl tanımladığı, eğitim durumu, medeni durumu, hanesinde yaşayan kişi sayısı, deprem öncesi ve sonrası hanenin aylık geliri, deprem öncesi ve sonrası yaşanan yer, deprem yardımı alınmışsa bu yardımların ne kadar süredir alındığı ve bunların niteliği, deprem öncesi ve sonrası yaşadıkları ayrımcılık biçimleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Görüşmeler sırasında anket formunda yer alan sorulara verilen cevapların niteliğine göre cevaplayan kişiyi daha iyi anlayabilmek amacıyla ve derinlemesine bilgi alabilmek için araştırma amacına ters düşmeyecek biçimde formda yer almayan sorular yöneltmiştir. Görüşülen kişilerin belirlenmesinde cinsiyet, yaş ve yaşanan yer hususunda bir denge gözetilmiştir. Buna göre; görüşme yapılan kişilerden 45'i Hatay, 30 Malatya ve 25'i Adıyaman'da yaşayan 25-65 yaş aralığında 55 kadın ve 45 erkekten oluşmaktadır.

2. Deprem Bölgesinde Yaşayan Dom Gruplarına İlişkin Genel Değerlendirme

Farklı göç yolları tercih etmiş olsalar da yaşamlarını kurdukları bölgelerin Roman olmayan halkları nezdinde 'çingene' damgası üzerinden sosyal dışlanmaya, ayrımcılığa uğrayan 4 grup (Domlar, Lomlar, Romlar, Abdallar) arasında yer alan Domlar Türkiye'de ağırlıklı olarak Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman ve Diyarbakır bölgelerinde yaşamaktadırlar. Domların nüfusuna ilişkin resmi ve güvenilir bir sayım bulunmamakla birlikte bu araştırmanın yürütüldüğü Hatay'da yaklaşık 70.000, Malatya'da 10.000 ve Adıyaman'da ise yaklaşık 15.000 Dom'un yaşadığı tahmin edilmektedir.

Sosyal dışlanma "belirli kişilerin toplumun kenarına itilerek, yoksulluğu veya temel yeterliliklerinin yanı sıra hayat boyu eğitim fırsatının olmaması veya ayrımcılık nedeni ile katılımcı olamadığı süreç" olarak kabul edilmektedir. Bu durum onları istihdamdan, gelir elde etme ve eğitim fırsatının yanı sıra sosyal ve toplumsal ağlara ve etkinliklere katılımdan uzaklaştırır. Türkiye'de yaşayan Domların büyük kısmının ciddi yoksulluk içine olduğu bilinmektedir. Okula devam edememe, okulda başarısızlık ve okulu erken yaşta terk, kötü sağlık koşulları ve buna bağlı olarak yaşam süresinin ortalamanın altında olması, yüksek işsizlik, mesleki eğitim olanaklarının olmaması, emniyetsiz yaşam ortamları ve ayrımcılık gibi unsurların tamamı sosyal dışlanmanın kısır döngüsünü tamamlamaktadır.

Birçoğunun sürekli ve düzenli geliri yoktur ve sosyal güvenlik kapsamında değildirler. Birçoğu mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmakta, genellikle tarımsal işlerin ritmine uygun bir şekilde Nisan ve Aralık ayları arasında mevsimlik olarak göç etmektedirler. İş piyasasına etkin bir şekilde erişemediklerinden hamallık, boyacılık, işportacılık, hurda ve çöp toplayıcılığı gibi işlerden sınırlı günlük gelirle yaşamlarını sürdürmektedirler. Bunların dışında geleneksel halk hekimliği, dişçilik ve el aletleri üretimi, kalaycılık, sepetçilik ve çiçekçilik gibi yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerde çalıştıkları da görülmektedir.

Hayatın her alanında zaten dezavantajlı olan, köklü önyargılar ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalan Domlar, Kahramanmaraş depremlerinin getirdiği zorluklarla karşı karşıya kaldıkları dışlanma ve ayrımcılık nedeniyle baş etmekte zorlanmaktadır. Toplumda uzun süredir devam eden önyargılar ve halihazırda var olan sosyal dışlanmanın bir sonucu olarak Roman topluluklar yardım mekanizmalarına etkin bir şekilde erişememektedirler. Kitlesel yardım dağıtımı, toplumun çeperlerinde yer alan dezavantajlı gruplar için uygun değildir. Halihazırda etkilenen bölgelerdeki Dom gruplar temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Gıda maddeleri, çadır veya konteyner, kışlık giysi, su, sanitasyon ve hijyen hizmetleri, giyim (özellikle iç çamaşırı ve çorap) gibi diğer tüm düşük gelirli grupların ihtiyaçlarını paylaşmakla birlikte, kendi gruplarında bulunan özellikle kadın ve çocuklara özgü ihtiyaçları da karşılanamamaktadır.

3. Depremın Dom Grupları Üzerindeki Etkisi ve Ayrımcılık

Bu bölümde 6-16 Haziran tarihlerinde Hatay, Malatya ve Adıyaman'da yaşayan Dom gruplarıyla yapılan görüşmeler ışığında bu grupların deprem sonrasındaki süreçte uğradıkları ayrımcılığın boyutları ve etkilerine dair edinilen veriler eşliğinde her bir şehir için ayrı bir değerlendirme sunulmaktadır.

Hatay

Antakya ve Kırıkhan'da yaşayan 20 erkek ve 25 kadından oluşan görüşme grubundaki kişilerin tamamı kendini Dom kimliği altında tanımlıyorlar. Bu kişilerin yarısı 18-35 yaş aralığında diğer yarısı ise 35 yaş üstüdür. Deprem öncesinde kendilerine ait evlerde kalanların sayısı 29, kirada kalan kişi sayısı ise 16'dır. Görüşmeye katılan kişilerin yaşadığı hanelerde

kişi sayısı en 4 en fazla 11'dir. Depremden sonra hane gelirleri deprem öncesine göre yarıdan daha aza inmiş, neredeyse tamamı depremden önce yaptığı işlerde çalışmamaktadır.

Deprem sonrası kamu kurum ve kuruluşlarından gelen yardımlara ise ilk bir hafta içinde neredeyse tamamı ulaşamamış, yapılan yardımlar depremden 10 gün ve sonrasında edinilmiştir. Depremin ilk haftası görüşmecilerin tamamı barınmalarını kendi imkanlarıyla edindikleri malzemelerle yaptıkları baraka ve çadırlarla sağlamışlardır ve buldukları bölgede Domlar dışında başka grupların olmadığını belirtmişlerdir. Şu an ise görüşmecilerin yarıya yakını konteyner kentte kalmakta diğer yarısı ise AFAD'ın ve diğer kurum ve kuruluşların temin ettiği çadırlarda kalmaktadır.

Görüşme yapılan kişilerin tamamına yakını deprem yardımlarına ulaşmakta sorunlar yaşadığını, yardımlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, sağlık merkezlerinde, aşevi ve yardım dağıtım merkezlerinde giyim-kuşamlarından Dom olduklarının anlaşıldığını ve bu nedenle kötü muamele, nefret söylemiş ve ayrımcılığa uğradıklarını belirttiler. Yaşadıkları hak kayıplarına karşı hukuki destek alan görüşmeci bulunmamaktadır.

Malatya

Malatya'nın Yeşiltepe, Yeşilkaynak ve Çöşnük mahallelerinde görüşme yapılan 20 erkek ve 10 kadından kendilerini Dom olarak tanımlayanların sayısı 24. Diğer 6 kişi önce kendilerini Kürt olarak tanımlasalar da "Dom değil misiniz?" diye sorulduğunda "Biz aslımızı inkâr etmiyoruz ama mecburen her yerde de söyleyemiyoruz" yanıtını vermişlerdir. "Neden mecburen?" sorusuna ise, "O zaman bize başka bakıyorlar (davranıyorlar), başka yaklaşıyorlar. Zaten biliyorlar bizim ne olduğumuzu da ama yine de biz onlara Dom olduğumuzu demeyiz." cevabı alınmıştır. Görüşülen kişilerden 24'ü nüfusu 4 kişiden fazla olan hanelerde yaşıyor 7 kişiden fazla olan hanede yaşayan ise 12 kişi. Diğer 6 kişi ise 4 kişiden nüfuslu hanelerde yaşıyorlar. Hatay'daki duruma benzer bir şekilde depremden sonraki 10 gün süresince görüşmecilerin tamamına yakını kendi imkanlarıyla yaptıkları baraka ve çadırlarda konaklamışlar. Sadece 3 kişi tanıdık ve akrabalarının yıkılmayan evlerine sığınabilmiş. Şu an ise görüşülen kişilerden yarısı çadır kentte, 12 si kendi imkanlarıyla yaptığı ve depremin ilk gününden itibaren yaşadığı baraka ve çadırlarda yaşamakta, 3 kişi ise tanıdık ve akrabaların

evinde kalmaktadır. Deprem öncesine göre hane gelirleri Malatya’da da yarıdan fazla bir şekilde düşüş göstermiş.

Depremden sonra yapılan yardımlardan yararlananların sayısı ise Hatay ile karşılaştırıldığında daha düşük bir orana sahiptir. Görüşme yapılan kişilerden sadece 14’ü depremi takip eden 10 gün içinde yardımlara ulaşabilmiş, diğer 16 görüşmeci ise yardımlara hiçbir şekilde erişemediklerini ve yardımlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını belirttiler.

Malatya’da yerleşik esnaf ve satıcı olan görüşmeciler kendilerinden Dom oldukları için alışveriş yapılmadığını, kamu ve belediye hizmetlerinin yaşadıkları mahalle ve bölgede yürütülmediğini, çöplerin toplanmadığını, sağlık hizmetlerine erişimlerinin olmadığını belirttiler. Malatya bu anlamda çevresel ve mekânsal ayrışmanın en açık ve derinden yaşandığı bölgelerden birisi. Çalışma hayatına katılımda da deprem sonrası hem fiziki hem mental olarak çalışmaya uygun olmadığını belirten görüşmecilerin, işten çıkarılma tehdidiyle çalışmaya zorlandıkları, kabul etmeyenlerin ise işten çıkarıldığı tespit edilmiştir. Yine Hatay’daki duruma benzer bir şekilde depremden sonra yerleşilen bölgelerde görüşmeciler Dom olmayan kişi ve grupların ya olmadığını ya da Suriyeli mültecilerle aynı yerleşkede kaldıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmecilerin 24 tanesi farklı konularda yardım ve hizmet taleplerine karşılık ayrımcılığa uğradıklarını belirttiler. 6 görüşmeci ise ayrımcılığa uğramadıklarını ancak kötü muamele ile karşılaştıklarını dile getirdi. Deprem sonrası yaşadıkları hak kayıplarına karşı hukuki destek alan görüşmeci bulunmamaktadır.

Adıyaman

Malatya ve Hatay’dan farklı olarak Adıyaman’da yaşayan Domların büyük çoğunluğu civar bölgelerde mevsimlik işçi olarak yarı-göçebe bir hayat sürmektedirler. Adıyaman’da çoğu Cami Mahallesi, Karşıyaka Mahallesi ve Kahta ilçesinde yaşayan yaklaşık 10.000 Dom nüfusun olduğu belirtilmiştir. Görüşme yapılan kişi sayısının az olmasında saha ziyaretinin yapıldığı sırada Domların çoğunluğunun il sınırları dışında çalışmaya gitmiş olmalarının etkisi vardır. Genellikle Nisan-Aralık ayları arasında hasat ve ekim yapılan ürünün yetiştiği

coğrafyaya bağılı olarak Adıyaman'da yaşayan Domlar Iğdır, Van, Ağrı, Erzincan ve Ordu illerinde çalışmaya gitmekte, kış mevsimini ise Adıyaman'da geçirmektedir.

Görüşmeye katılan 13 kadın 7 erkek kendilerini Dom olarak tanımlamaktadır. Depremde en fazla hasarı gören ve yardımların çok geç ve yetersiz olduğundan yakınan görüşmecilerin tamamı depremin ilk on gününde kendi imkanlarıyla yaptıkları baraka ve çadırlarda kalmışlardır. Depremin üzerinden 4 ay geçmesine rağmen bu durumda kayda değer bir değişim gözlenmemiş olup, görüşmecilerden sadece 12 si kurumların verdiği çadırlarda kalmaya başlamışlar. Görüşmecilerin tamamı nüfusu 4 kişiden fazla hanelerde yaşamakta, bu hanelerin 11'inde ise nüfus 7 kişiden fazladır.

Deprem öncesi ve sonrasına dair hane gelirlerindeki değişim, Domların mevsimlik işçi olarak il dışında çalıştıklarından dolayı güvenilir bir şekilde değerlendirilememiştir. İstihdam düzeyinde deprem öncesine göre belirgin bir farklılık yaşanmaması gelir düzeyinde kayda değer bir azalmanın olmadığını düşündürmektedir.

Deprem sonrası yapılan yardımlardan ilk 10 gün içinde yararlanan görüşmeci sayısı ise diğer iki ile oranla oldukça düşüktür. Görüşülen kişilerden sadece 3'ü ilk on gün içinde temel ihtiyaç malzemelerine erişebilmiştir. Bunu yanısıra görüşmecilerin tamamı yapılan yardımlardan yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir.

Adıyaman'da karşılaşılan ayrımcılık biçimi dikkate değerdir. Adıyaman'da yaşayan Domların çoğunluğu civar illere mevsimlik işçi olarak gittiklerinden kullandıkları motorlu taşıtlar başka illerin plaka numarasına sahiptir. Bu durum özellikle deprem yardımından yararlanmalarının önünde bir engele dönüşmüş, yardım talebinde bulunan Adıyamanlı Domlar başka illerden gelen "yağmacı, hırsız ve fırsatçı" gibi etiketlemelerle ayrımcılığa uğramışlardır. Bunun dışında diğer iki ilde gözlemlenen yardım ve kamu hizmeti alma süreçlerinde halkın diğer kesimden kişilerin kötü muamele, nefret söylemine maruz kalmışlardır. Benzer tutum ve davranışlar afet bölgesinde görev yapan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kişiler ve gönüllülerden tarafından gösterildiği de görüşmeler sırasında sıkça dile getirilmiştir. Tüm görüşmeciler, deprem sonrası hak kayıplarına dair hukuki destek ve yardım almadıklarını belirtmiştir.

*Saha ziyareti sırasında çekilen fotoğraflar için;

<https://drive.google.com/drive/u/0/folders/15NhRS9Uxej1UNNx4f07VdgkEH7MAIL>

[kx](#)

MARC Minorities, Accountability, Rights and Cooperation (NEAR-TS2020419-94) Funded by the European Union